

# **סופה של המהפכה הסורית:**

## **סוריה – בין הח'ליפות האסלאמית של**

### **אבו בכר אל-בגדאדי למשטר הבעת'**

### **של בשאר אל-אסד**

#### **אייל זיסר**

בתום שלוש שנים וחצי של מלחמת אזרחים, סיומה אינו נראה באופק. הצלחתו של בשאר אל-אסד לשרוד בשלטון, בד בבד עם כינון ח'ליפות אסלאמית בידי ארגון "המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה" (דאע"ש), משמרים את התיקו המדמם ומקבעים מציאות של חלוקה דה פקטו של סוריה למדינות משנה – מדינת דאע"ש במזרח של סוריה ובמערבה של עיראק, ומנגד מצודת הבעת' בהנהגת שושלת אסד במרכז של סוריה, ובשוליה – מובלעות אוטונומיות של קבוצות מורדים הנאבקות במשטר ובדאע"ש גם יחד. בין אם יעלה בידי אסד להביס את מתנגדיו ובין אם ייפול הניצחון בידי המורדים, עתידים המנצח או המנצחים במערכה לגלות כי מעט מאוד נותר מסוריה – אותה מדינה שאך לפני שנים ספורות נתפסה כדוגמה ומופת למדינה יציבה, בעלת משטר איתן וחסין מפני כל פגע.

**מילות מפתח:** סוריה, בשאר אל-אסד, דאע"ש

#### **מבוא**

בתום שלוש שנים וחצי של מחאה, מהפכה ולבסוף גם מלחמת אזרחים עקובה מדם, סיומה של המלחמה בסוריה אינו נראה באופק. את מחירה משלמים בינתיים תושבי המדינה, הנהרגים בעשרות ואף במאות מדי יום. מספר ההרוגים הכולל במלחמה חצה בקיץ 2014 את המאתיים אלף, ולאלה צריך להוסיף עוד כארבעה

פרופ' אייל זיסר הוא דיקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב

עד שישה מיליון פליטים, שנאלצו בשל הקרבות להימלט מבתייהם, למעלה משני מיליון מהם אל מחוץ לגבולות סוריה.<sup>1</sup>

הנשיא הסורי, בשאר אל-אסד, בחר לפתוח את השנה הרביעית למלחמה בהשקת קמפיין הבחירות שלו לתקופת כהונה נוספת בת שבע שנים. בבחירות עצמן שהתקיימו ב-3 ביוני 2014 הוא "זכה" בתמיכתם של 88.7% מכלל קולות המצביעים.<sup>2</sup> לבשאר נזדמנה אפוא סיבה למסיבה. בכל זאת, אי-אפשר שלא להתרשם כי תרועות הניצחון שנשמעו מדמשק לא היו נעוצות בהכרח ב"הישגו" של בשאר בקלפי, אלא דווקא בהישגיו בשדות הקטל של סוריה. אך שנה קודם לכן, באביב 2013, נראה היה מצבו של בשאר חסר תקווה. אלא שבמהלך השנה שחלפה הוסרה לפי שעה הסכנה לכיסאו, והוא הבטיח את שרידותו לכל הפחות בארמונו, ארמון העם, ובמרחבים שסביב לבירה דמשק ולציר המוביל ממנה אל החוף הסורי, דרך הערים חמא וחומס שבמרכז המדינה.

לטובתו של המשטר הסורי משחקים כבעבר הכאוס, הפילוג והפיצול השוררים בקרב שורות המורדים, כמו גם מגמת ההקצנה הדתית שעליה מנצחות קבוצות אסלאמיות רדיקליות המובילות את המהפכה בסוריה. לכך יש להוסיף את העובדה שלציידו של בשאר ניצבים בעלי-ברית נחושים – איראן וארגון חזבאללה ולצידם גם רוסיה – שהתגייסו בכל כוחם כדי להטות את הכף במערכה לטובתו. עם זאת, סיום המלחמה אינו נראה עדיין באופק, שהרי למרות הרוח הגבית שמספקים הישגיו של המשטר בשדה הקרב, מתקשה בשאר לפרוץ מעבר ל"מצודה" שאותה הבטיח לעצמו בלבה של סוריה. המורדים מצידם מצליחים להפגין נחישות ודבקות במטרתם, ולא ניכרת עייפות בשורותיהם. הם מוסיפים להקיז את דמו של המשטר הסורי, ואילו זה נאלץ להישען יותר ויותר על בסיס תמיכה הולך ומצטמצם, המבוסס בעיקרו על בני העדה העלווית.

לכל אלו נוספו בקיץ 2014 פריצתו של "ארגון המדינה האסלאמית" (דאע"ש) ממדבריות סוריה ועיראק, וההישגים שזכה להם בקרבות שניהל נגד צבא עיראק, הצבא הסורי ואף קבוצות מורדים יריבות. בעלייתו של דאע"ש יש כדי לשנות את מאזן הכוחות בסוריה, שהרי הארגון מייצר, לראשונה מאז פרץ המרד הסורי, אלטרנטיבה צבאית ומדינית למשטר הסורי, גם אם לא סימפטית, המאיימת לרסק את מה שעוד נותר מן המדינה הסורית.

המשטר הסורי עודנו מדמם ומצבו שברירי ורעוע. בכל זאת, לפי שעה מובטח כיסאו של בשאר אל-אסד, ועצם שרידותו על כס השלטון מעניקה לאותם סורים הדבקים עדיין ברעיון המדינה הסורית יסוד לתקווה שהמערכת המדינית הסורית תשרוד, ואף תשמש בבוא היום אבן שואבת לכינונה מחדש של המדינה הסורית. ניצחונותיו של "ארגון המדינה האסלאמית" (דאע"ש) גם מציבים אמנם איום מחודש למשטר הסורי, אך בה בעת הפכו את בשאר אל-אסד לברירת מחדל עבור

אותם סורים, ועבור אלה בקהילה הבינלאומית החוששים מהתפרקותה המוחלטת של המדינה הסורית, ומצמיחתה של ח'ליפות אסלאמית מבית מדרשו של ארגון דאע"ש על חורבותיה.

כך או אחרת, הצלחתו של בשאר לשרוד בשלטון בד בבד עם כינון ח'ליפות אסלאמית בידי דאע"ש מקבעים מציאות של חלוקה דה פקטו של סוריה למדינות משנה – מדינת דאע"ש במזרח של סוריה ובמערבה של עיראק, ומנגד מצודת הבעת' בהנהגת שושלת אסד במרכז של סוריה, סביב לציר דרעא-דמשק-חמא-חומס וחלב, וכמובן, החוף העלווי בשוליה של חלב – מובלעות אוטונומיות של קבוצות מורדים הנאבקות במשטר ובדאע"ש גם יחד.

## מלחמה בלא הכרעה

השנתיים הראשונות למלחמה בסוריה שפרצה במארס 2011 הביאו עמן הישגים דרמטיים למורדים. וכך, למרות חולשותיהם המובנות – בעיקר הפילוג והפיצול ששררו בשורותיהם והעובדה שמהלכיהם נעדרו הכוונה מלמעלה, לא כל שכן ראייה אסטרטגית כוללת, הם התקדמו עקב בצד אגודל – כפר, עיירה ועיר מחוז, זו אחר זה – בדרך למטרתם. בראשית שנת 2013 הם הצליחו להיאחז במרחבים הכפריים שממזרח וממערב לבירה דמשק, ובכך סגרו על העיר מכל עבריה. הם פתחו במערכה על השליטה על הדרך המובילה לשדה התעופה הבינלאומי של העיר, ואף הצליחו להביא להשבתת הפעילות בו למספר ימים. במקביל ביססו המורדים את שליטתם במרחבים הכפריים שסביב לערים חומס וחמא, ובכך איימו לבתר את סוריה לשניים ולנתק את צפונה של המדינה ואת אזור החוף מן הבירה דמשק. אך את ההישג החשוב ביותר הם השיגו במארס 2013 כשהשתלטו על העיר אל-רקה – העיר הראשונה שנפלה לידיהם. העיר היא בירתו של מחוז אל-רקה, המהווה שער לאזור אל-ג'זירה, שבו מצויים מקורות האנרגיה – שדות הנפט והגז, מקורות המים – סכר אסד וימת אסד וגם אסמי התבואה של סוריה, שהיוו כולם מקור עיקרי לעושרה.<sup>3</sup>

דומה כי נפילתה של העיר אל-רקה לידי המורדים במארס 2013 היא ש"הפילה את האסימון" בארמונו של בשאר. התוצאה הייתה ויתור על טקטיקות העבר שעניינן היה לחימה מקומית ונקודתית בכל כפר, עיירה ועיר מחוז, במאמץ נואש שהוכח כעקר – לשמר את אחיזתו של המשטר בכל רחבי המדינה. בטקטיקות אלו אימץ המשטר הסורי, הלכה למעשה, אסטרטגיה חדשה שהייתה מבוססת על המרכיבים הבאים:

**ראשית,** יציאה למלחמת שמד במורדים ובתומכיהם – המשטר הכריז בפועל על מלחמת שמד במתנגדיו, תוך שהוא מציב לו כמטרה לא רק את הקבוצות החמושות הנלחמות נגדו בשדה הקרב, אלא גם את האוכלוסייה האזרחית המתגוררת באזורים

הנשלטים בידי המורדים. נראה כי המשטר הגיע למסקנה שהוא יתקשה להכריע את המרד נגדו בלא "טיפול" באוכלוסייה האזרחית, המעניקה מחסה ותמיכה למורדים ושמקרבה הם מגייסים לוחמים לשורותיהם. משמעותו המעשית של "טיפול" כזה הייתה שלא כבעבר, אז הסתפק המשטר בהטלת אימה ובהשלטת טרור במטרה להכניע את האוכלוסייה ולהכפיפה למרותו – אלא הפעם היה זה "טיהור וניקוי" מרחבים שלמים מיושביהם.

לצורך מלחמת שמד זו עשה המשטר שימוש בכל סוגי הנשק המצויים ברשותו, בראש ובראשונה בנשק כימי ובעיקר בגז סארין, ולאחר שנתפס בקלקלתו ונחלץ בשלהי שנת 2013 בעור שיניו מן התסבוכת שאליה נקלע מול ארצות-הברית – הוא עבר לשימוש בחומרים כימיים שאינם אסורים על פי האמנה לאי-הפצה ושימוש בנשק כימי, דוגמת פצצות כלור ובגזין. לצד זאת עשה המשטר שימוש אינטנסיבי בטילי קרקע-קרקע מתקדמים דוגמת טילי סקאד או אמ-600 ואחרים – כדי מחצית מארסנל הטילים שבו החזיקה סוריה ערב פרוץ המהפכה – וכן שימוש במטוסים, במסוקי קרב ובארטילריה.<sup>4</sup>

לצד ריכוך באש של מרחבים גדולים על יושביהם הטיל המשטר, לעיתים כהקדמה למתקפה צבאית על מרחבים אלה, סגר מלא ומצור. הוא ניתק את אספקת המים ואת זרם החשמל אליהם ומנע מעבר חופשי של אנשים וסחורות, וממילא גם אספקת מזון או הושטת סיוע רפואי. מדיניות זו הביא להאשמה כי הממשלה הסורית אימצה מדיניות של הרעבה שיטתית של אוכלוסיית המדינה.<sup>5</sup> **שנית**, מיקוד המאמץ בשימור אחיזתו של המשטר בלבה של סוריה, החינוי לשליטה במדינה, במקום פיזור כוחו כבעבר לשם אחיזה בכל רחבי המדינה. מדובר במרחב שקודקודו הבירה דמשק והוא משתרע מדמשק צפונה לעבר חלב, מערבה לעבר החוף הסורי – מקום משכנה של העדה העלווית ודרומה לעבר דרעא, השולטת על המעבר מירדן לסוריה. נקודת חיבור קריטית במרכז של מרחב זה היא העיר חומס, המצויה במרכז של סוריה ומקשרת בין הבירה דמשק לבין צפון-המדינה ואזור החוף. המשמעות המעשית של אסטרטגיה זו הייתה ויתור של המשטר, לכל הפחות באופן זמני, על השליטה במרבית חלקיה האחרים של המדינה, ובראשונה אזורי הג'זירה והמרחבים הכורדיים, וכן על המרחבים הכפריים שמצפון לחלב ולאידליב, ולזמן-מה אפילו על אזורי הכפר מדרום לדמשק, בואכה דרעא.

**שלישית**, הישענות גוברת על סיוע של מתנדבים זרים, בעיקר לוחמי ארגון חזבאללה, וכן מתנדבים מתוככי סוריה, בעיקר מקרב בני העדה העלווית שגויסו למסגרות מיליציוניות חדשות שהוקמו בידי המשטר, כמו "הוועדות העממיות" או "צבא ההגנה הלאומי" (ג'יש אל-דיפאע אל-וטני), וכן "כוחות הביטחון והסיוע העממי" (קאדש, קואת אל-אמן ואל-דעם אל-שעביה) של דיוויזית משמר הרפובליקה.<sup>6</sup> זאת, במקום להישען כבעבר גם על הצבא הסורי הסדיר. הקושי להישען על לוחמי הצבא

הסורי הסדיר נבע מן העייפות והשחיקה המתמשכת של יחידות הצבא, שמצאו עצמן במאבק מתמשך של למעלה משלוש שנים במורדים, כמו גם העובדה שהצבא הסדיר מבוסס בעיקרו על מגויסי חובה מכלל העדות, ואלה התגלו עוד מראשית המערכה, ובוודאי בני העדה הסונית מקרבם, כחסרי מוטיבציה ונכונות להילחם. משמעותית לא פחות הייתה הגעתם של אלפי לוחמים מיומנים וחדורי מוטיבציה ששלח ארגון חזבאללה ללחום לצד המשטר בקרבות בסוריה. אלה החלו להגיע לסוריה באביב 2013, תחילה לאזור חומס והעיירה אל־קוסייר, ומאוחר יותר גם לאזורים אחרים במדינה. מדובר היה ביחידות עלית של ארגון חזבאללה שלחמו לצד הצבא הסורי כיחידות עצמאיות לכל דבר, שמעורבותן בקרבות רק הלכה והעמיקה בחלוף השבועות והחודשים.<sup>7</sup>

בהקשר זה ראוי להזכיר כי חזבאללה שלח את כוחותיו לסוריה כדי לסייע לא רק לבשאר אל־אסד, אלא בעיקר לעצמו. כזכור, בצל האירועים בסוריה, ובמיוחד לאחר פרוץ המערכה באל־קוסייר, ביקשו המורדים ובעלי־בריתם מקרב המחנה הסלפי הרדיקלי בתוככי לבנון להעביר את המלחמה מסוריה לשטחה של לבנון. כך למשל נורו שוב ושוב טילים לעבר אזור דאחיה בדרום־ביירות, ובנוסף אירעו שורה של פיגועי טרור שגרמו לעשרות הרוגים. חזבאללה זיהה אפוא את רצועת הגבול הסורית־לבנונית כפרצה העלולה להתעצם אם לא תטופל במהרה, ומכאן מפגש האינטרסים בינו לבין המשטר הסורי, שהביא את השניים לפעול.<sup>8</sup>

משלוח של לוחמים – ולהקשרנו לוחמים שיעים – לשדות הקרב בסוריה היה רק ממד אחד של התמיכה והסיוע שקיבל המשטר הסורי מבעלות־בריתו. אלו, ובראש ובראשונה איראן ורוסיה, הגבירו לאורך השנה את תמיכתן במשטר – תמיכה מדינית בזירות הפעולה הבינלאומיות השונות ובראשן מועצת הביטחון של האו"ם, אך בעיקר תמיכה כלכלית וצבאית, בדמותם של קווי אשראי או אף אספקה של נפט ותבואה, וכמובן אמצעי לחימה וציוד צבאי, בשווי כולל של מיליארדי דולרים.<sup>9</sup> ניהול המערכה בידי המשטר הסורי התבסס על תוכנית רב־שלבית שעיקרה ריכוז ומיקוד המאמץ: ראשית דבר, בעיר חומס ומרחביה, כחוליה קריטית המקשרת בין צפונה של סוריה ואזור החוף המיושב ברובו עלוים, לבין הבירה דמשק; שנית, במרחב דמשק ובעיקר באזורים העוטפים את העיר מכל עבריה, שלישיית, ברצועת הגבול הסורי־לבנוני ובמרכז רכס הרי קלמון. שלושה מרחבים אלה נוקו בידי המשטר מכוחות המורדים, ונשלטים בידיו כמעט במלואם.

העיירה אל־קוסייר המצויה 35 קילומטרים מדרום־מערב לחומס וכ־15 קילומטרים מן הגבול הסורי־לבנוני נבחרה כנקודת פתיחה למתקפה של הכוחות הנאמנים למשטר ואנשי חזבאללה. בראשית מאי 2013 עלה בידי אלה להשתלט על העיירה ולאחריה על המרחבים הסובבים את חומס, וכשנה לאחר מכן, בראשית יוני 2014, על חומס עצמה, שממנה נסוגו המורדים במסגרת הסכם פיוס מקומי.

לצד הסכמי פיוס הגביר המשטר את לחצו על **מרחב דמשק**, ובעיקר על המרחבים הכפריים העוטפים את העיר ממזרח וממערב. במסגרת מערכה זו נעשה שימוש בנשק כימי בידי המשטר, ב־21 באוגוסט 2013, במרחב הכפרי שממזרח לדמשק, שבמהלכו נהרגו קרוב ל־1,400 איש, רבים מהם נשים וילדים. ולבסוף, **ברכס הרי קלמון**, מתקפתו של המשטר החלה בנובמבר 2013, ועד אפריל 2014 עלה בידו להשיב לעצמו את השליטה על מרביתו של רכס הרי זה, עם כיבושה של מעלולה – עיירה נוצרית המרוחקת 45 קילומטרים מצפון לדמשק, שעליה השתלטו המורדים כשנה קודם לכן. עם זאת, קבוצות של מורדים נותרו פעילות ברכס קלמון, הן הוסיפו לתקוף את חיילי הצבא הסורי ואת לוחמי חזבאללה ואף הרחיבו את מעגל הלחימה לתוככי לבנון באזור העיירה ערסאל, שם התעמתו עם צבא לבנון. למרות הצלחתו של המשטר לשרוד ואף להשיב מלחמה שורה, הוא עודנו רחוק מלהכריע את המורדים הקמים עליו. אלה מצליחים לשוב ולהפתיע ביכולתם לשרוד וגם להנחית מהלומות מפתיעות ואף כואבות, גם אם לא ממוקדות, נגד המשטר. הם הצליחו לדחוק את רגליו של המשטר ממזרחה של סוריה, לשוב ולהרים ראש בהרי קלמון ובאזור הכפרי שסביב לדמשק, להעמיק את אחיזתם באזור רמת הגולן הסורי עד לגדר הגבול הישראלי-סורי, ואף להפתיע בפשיטות אל מעמקי אזור החוף הסורי ולעבר הבירה דמשק. המשטר הסורי מצידו אינו מצליח להכניע אותם, וגם אינו מצליח לפרוץ ולהבקיע אל מעבר לאותה מצודה במרכזה של סוריה (דמשק, חומס, חלב ולאד'קיה) שבה ביסס את מעמדו. חשוב גם להדגיש כי רק פלח הולך ומצטמצם של האוכלוסייה נכון להילחם ולהיהרג בעבורו. מדובר בעיקרו של דבר בבני העדה העלווית, המהווים כ־12% מכלל האוכלוסייה במדינה, ואולי כבר פחות. האירועים לאורך השנה האחרונה בסוריה ביטאו את שני המאפיינים הבולטים של הלחימה במדינה זו כבר מתחילת הקרבות: העוצמה והאיתנות היחסית שהפגינה המערכת השלטונית והמדינתית הסורית, אבל גם בעיקר חולשתם של המורדים, הפילוג והפיצול השוררים בשורותיהם ומגמת ההקצנה בעמדותיהם. דיווחים מסוריה מסרו כי בכל שטחי המדינה פועלות מאות קבוצות חמושות על בסיס מקומי, הלוברשות צורה ופושטות צורה ובעיקר מצטרפות או פורשות מ"גופי מטריה" אד הוק, שהוקמו כדי לאחד שורות במלחמה נגד המשטר.

### חוסר אחדות והקצנה אסלאמית

אין פלא כי מי שבלט בקרב מחנה המורדים היו דווקא הקבוצות האסלאמיות, ובהן קבוצות המשויכות לארגון אל־קאעדה. אלו מונות כחמישה-עשר אלף לוחמים ותוארו לרוב כקבוצות המאורגנות והממושמשעות, וממילא גם החזקות ביותר מקרב כוחות המורדים. בעיקר דאע"ש, המדינה האסלאמית של סוריה ועיראק בהנהגת אבו בכר אל־בגדאדי, ו"חזית הסיוע לאנשי אל־שאם" (ג'בהת

אל־נוצרה לאהאלי אל־שאם), בהנהגת מוחמד אל־ג'ולאני, שפרשה מארגון המדינה האסלאמית באפריל 2013. 'המדינה האסלאמית' הצליחה לבסס לעצמה אחיזה במזרח־המדינה, במרחב המשתרע מאזור הגבול עם עיראק בואכה אל־רקה, ועד לפאתי חלב. לעומתה נאחזה חזית הנוצרה בחלב ובאידליב, בגבול הצפוני עם טורקיה, וכן בדרום־המדינה, באזור דרעא וברמת הגולן.<sup>10</sup>

מול קבוצות אלו ניסו ערב־הסעודית, קטר ואף טורקיה – כל אחת לחוד ולעיתים יחדיו – לאחד את הקבוצות הקשורות אליהן. הניסיון האחרון שבהם היה הקמתה של "החזית האסלאמית" בנובמבר 2013, המורכבת משבע קבוצות של מורדים ובה כחמישים אלף לוחמים. הכוח המניע של החזית היה כנראה ג'יש אל־אסלאם (צבא האסלאם), בהנהגתו של זהיר עאלוש המקורב לסעודים. מחשש לווטו אמריקאי לא נכללה חזית הנוצרה בחזית זו, אבל מסוריה דווח כי עאלוש נמצא בקשר שוטף עם אנשיה. בסוף נובמבר פרסמה החזית את מצעה, שביטא תפיסת עולם אסלאמית רדיקלית ואשר קבע כי: "החזית היא גוף פוליטי, מדיני וחברתי אסלאמי, שפועל להפיל את משטר אסד ולהקים מדינה אסלאמית. עקרונות החזית מבוססים על האסלאם, היא מתנגדת לחילוניות לדמוקרטיה ולרעיון המדינה האזרחית, בהיותן מנוגדות לדת ולהלכה.<sup>11</sup> אלא שבתוך מספר חודשים התברר, כי הניסיון לאחד קבוצות אסלאמיות אלו כשל והן הוסיפו לפעול כקבוצות נפרדות. מי ששילם, עם זאת, את מחירה של הקמת החזית היו ה"קואליציה הלאומית" ו"הצבא הסורי החופשי", שהוכרו עד אז בידי מדינות המערב כנציגיה של המהפכה הסורית. כבר בסמוך להקמתה של החזית האסלאמית הודיע זהיר עאלוש, כי היא אינה רואה עצמה חלק מן הקואליציה הלאומית, ומאוחר יותר, בדצמבר 2013, השתלטו אנשיו על מפקדתו של הצבא הסורי החופשי ועל מחסני האמל"ח שלו ליד מעבר הגבול עם טורקיה, בבאב אלהוא. קריסתו של "הצבא הסורי החופשי" הובילה להופעת קבוצות מורדים מתונות חדשות, כמו חזית מורדי סוריה או תנועת חזם, הנהגות מתמיכה מערבית ופעולות בעיקר בצפון מערב המדינה, במחוזות אדליב וחלב.<sup>12</sup> לצד מגמת הפיצול והפילוג, וחוסר היכולת לאחד שורות ולבחור הנהגה פוליטית וצבאית מוסכמת, פעלה לרעת המורדים גם מגמת ההקצנה שהסתמנה בעיקר בקרב הקבוצות האסלאמיות, ובמיוחד אלו המשויכות לארגון אל־קאעדה ואשר סדר היום שלהן חסר כל זיקה למדינה הסורית כישות פוליטית ומדינית, ולבני החברה הסורית. הרקורד שלהם היה רדיפת בני עדות המיעוטים דוגמת איום במוות על כפריים דרוזים ברמת הגולן, אם לא יתאסלמו; הרס שיטתי של מסגדים ובתי תפילה של שיעים, דרוזים, עלווים ואף נוצרים; ולבסוף מסעות נקם בחיילים או באזרחים שאינם בני העדה הסוניית, הוצאות להורג המוניות של שבויים ועוד.<sup>13</sup> התמוטטותם המפתיעה של לוחמי הצבא העיראקי בראשית יוני 2014 בצפונה של מדינה זו, ומאוחר יותר קריסתם של מעוזיו/מובלעותיו של המשטר הסורי

במזרחה של סוריה ביולי-אוגוסט 2014 מול המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה, המאיימת לכונן מרחב אסלאמי רדיקלי מפאתי בגדאד לפאתי חלב, ובמקביל, הכרזתו של אבו בכר אל-בגדאדי בראשית יולי 2014 על כינונה של ח'ליפות מוסלמית בראשותו במרחב זה, ומאוחר יותר – בראשית ספטמבר 2014 – הכרזתו של אבו מוחמד אל-ג'ולאני על כינונה של אמירות מוסלמית בשטחים שתחת שליטתו – כל אלה העניקו רוח גבית למורדים במאבקם בבשאר. חשיבותו של דאע"ש נעוצה בעובדה שארגון זה היה הראשון מבין ארגוני המורדים הלוחמים במשטר הסורי, אשר הצליח למצב עצמו כאלטרנטיבה ריאלית למשטר הסורי. דאע"ש הצליח לבסס עצמו כישות שלטונית המקיימת מערכות ממשל ומערך שירותי כלכלה, חברה ומשפט, גם אם פרימיטיביות ובסיסיות, ובנוסף, עלה בידו גם לאחד תחת דגלו – גם אם באיומים ותוך שימוש באלימות – חלק ניכר מן הקבוצות החמושות שפעלו בסוריה עד לאותה עת. בכך הוא הצליח היכן שנכשלו כלל גופי האופוזיציה שקמו במהלך השנים שחלפו מאז פרוץ המהפכה בסוריה. יש להודות, עם זאת, כי בה בעת היה בכל זה כדי להגביר את המתח בתוך שורותיהם של המורדים בין הפלגים הניצים השונים, וחשוב יותר, היה בכך כדי להעניק הכשר מחודש לבשאר אל-אסד בעיני העולם.

כך או אחרת, הופעתו של דאע"ש ובה בעת מעורבותו הגוברת של חזבאללה בלחימה בסוריה היו שני צידיו של אותו מטבע, והם לימדו על מאפיין חדש של המלחמה בסוריה. מלחמה זו הלכה והפכה אפוא אט-אט למלחמת כנופיות חמושות. מצד אחד, כנופיות הלוחמות לצד המשטר (כלומר, לצד מה שנותר מן הצבא הסורי הסדיר) – בעיקר כנופיות של מתנדבים מקרב בני העדה העלווית, שאותן הוא גייס כדי שיילחמו בעבורו – וכמובן, לוחמי חיזבאללה הלוחמים לצידו. מנגד, מחנה המורדים המורכב מקבוצות חמושות, שחלקן מבוסס על מתנדבים ערבים ומוסלמים הזורמים למדינה מרחבי העולם הערבי והמוסלמי.

יתרה מכך, המהפכה הסורית – מהפכה של המוני סורים שיצאו לרחובות הכפרים והעיירות בדרישה לצדק ולחירות – הפכה למלחמת אזרחים עקובה מדם, וגרוע מכך – "נחטפה" בידי קבוצות אסלאמיות רדיקליות שבינן לבין המדינה והחברה בסוריה אין ולא כלום. אלו תרות אחר ח'ליפות אסלאמית מבית מדרשו של אבו בכר אל-בגדאדי, או אמירות מוסלמית מבית מדרשו של מחמוד אל-ג'ולאני. לפיכך, המוני סורים אלה הלכו והתנתקו ממנה. התוצאה היא דעיכת הלהט המהפכני והחלפת רגשות הנקם בעייפות ובתשישות, וממילא, באופן בלתי-נמנע, גם ברצון להביא לסיומה של הלחימה בכל מחיר, גם במחיר של התמסרות מחודשת למשטר הסורי, או לחלופין, לשלטון דאע"ש.

נוכח מציאות זו החל להסתמן שינוי בהתייחסותה של הקהילה הבינלאומית למשבר בסוריה, אפילו בקרב תומכיהם הגדולים לשעבר של המורדים. כך למשל

הכריז בקיץ 2013 סגן ראש סוכנות הביון המרכזית של ארצות-הברית, מייקל מורל, עם פרישתו מתפקידו, כי סוריה הפכה לאיום הגדול ביותר על ביטחונה של ארצות-הברית, שעה ששאלת הגרעין האיראני היא לכל היותר מקור לדאגה.<sup>14</sup> מאוחר יותר, משהחלה ארצות-הברית במהלך של כינון קואליציה בינלאומית נגד דאע"ש, היא סירבה אמנם לכלול בה את סוריה של בשאר, ואף חיפשה מורדים מתונים שיסייעו לה במאבק כפול נגד דאע"ש ונגד בשאר גם יחד, אבל לכול היה ברור כי למהלך כזה אין כל תוחלת, לנוכח היעדר אלטרנטיבה מתונה לדאע"ש בשורות המורדים. הרוח הגבית, גם אם לא באה ישירות מכיוונה של וושינגטון, אפשרה לבשאר להתעלם מן הלחצים עליו בזירה הבינלאומית. הוא השתתף אמנם, בלחץ רוסי, בוועידות השלום בז'נבה ביוני 2012 (ז'נבה 1) ובינואר 2014 (ז'נבה 2), אבל פעל להכשלת דיוני הוועידה. במקום זאת הביא לבחירתו לקדנציה נוספת כנשיא סוריה, כהתרסה ברורה כלפי אלה בסוריה ומחוץ לה שקראו לסלקו מתפקידו.<sup>15</sup>

**בסופו של דבר** – במהלך השנה האחרונה הצליח בשאר אל-אסד להבטיח את שרידות שלטונו במרכזה של סוריה (הציר דמשק-חלב והחוף העלווי). נראה אף כי רבים בסוריה ומחוץ לה סבורים כי ניצחונו, ולכל הפחות הישרדותו של הנשיא הסורי בכיסאו, היא התקווה ואולי הערובה היחידה שנותרת לשמירה על לכידותה של המדינה הסורית, ועל קיומה כמסגרת מדינתית ריבונית. עם זאת, המורדים מוסיפים להקיז את דמו של המשטר, ובמהלך קיץ 2014 פרץ מבין שורותיהם ארגון דאע"ש כגורם מוביל, המשליט עצמו על שורות המורדים ומציב אלטרנטיבה למשטר הסורי באזורים שבהם הוא שולט, ומשם קשה לראות גורם מקומי כלשהו המסוגל לעקרו. כתוצאה מכך, סוריה נחלקת למעשה בין מזרח-המדינה, המהווה כיום חלק מח'ליפות דאע"ש, לבין מרכז-המדינה ומערבה, שבהם מחזיק עדיין המשטר תוך קיומן של מובלעות של המורדים – החל במובלעות הכורדיות בצפונה של המדינה ובמזרחה, וכלה במובלעות של לוחמי האופוזיציה במערב-המדינה – חלקן שטחים אוטונומיים נרחבים שיד המשטר אינה מגיעה אליהם. כך או אחרת, בין אם יעלה בידי בשאר להביס את מתנגדיו ובין אם ייפול הניצחון בידי המורדים, עתידים המנצח או המנצחים במערכה לגלות כי מעט מאוד נותר מסוריה – אותה מדינה שאך לפני שנים ספורות נתפסה כדוגמה ומופת למדינה יציבה, בעלת משטר איתן וחסין מפני כל פגע.

## הערות

- 1 להערכות בדבר מספר הנפגעים במלחמה, ראו הודעת ארגון Syrian Observatory for Human Rights היושב בבריטניה מן ה-18 במארס 2013. לאתר הארגון ראו: <http://syriahr.com>
- 2 להודעה הרשמית מדמשק על תוצאות הבחירות ראו: סאנ"א (סוכנות הידיעות הסורית, דמשק), 4 ביוני 2014. לאתר הסוכנות ראו: <http://www.sana.sy>

- 3 על הישגיהם של המורדים ועל מהלך המלחמה בשנותיה הראשונות ראו:  
אייל זיסר, "המשבר הסורי – מאבק בלא הכרעה: משל הנמלים והפיל", **עדכן אסטרטגי**,  
כרך 16, גיליון 2, יולי 2013, עמ' 31 – 40.  
<http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/16C.pdf>
- 4 לדיווחים על השימוש של המשטר הסורי בנשק כימי ואחר ראו:  
Rick Gladstone, "Claims of Chlorine-Filled Bombs Overshadow Progress by Syria on  
Chemical Weapons," *New York Times*, April 22, 2014.
- 5 ראו: Fernande van Tets, "Hunger the weapon of choice for Syria's Assad regime,"  
*Independent*, October 30, 2013.
- 6 ראו: **אל-קודס אל-ערבי** (לונדון) 13 באפריל 2013. ראו גם ערוץ הטלוויזיה אוריינט, 23  
באפריל 2013.
- 7 על מעורבותו של חזבאללה במלחמה בסוריה ראו: עמוס הראל, "חיזבאללה משנה את  
כללי המשחק בגבול הצפון", **הארץ**, 26 באפריל 2014.
- 8 על שיקוליו של חזבאללה במלחמה בסוריה ראו: מאמרו של אברהם אל-אמין, עורכו  
של העיתון **אל-אח'באר**, המקורב לארגון חזבאללה, "חזבאללה פי אל-סוריה, 15 מן  
אלאנג'אזאת אל-עסכריה ואל-אמניה" (חזבאללה בסוריה – חמישה-עשר חודשים של  
הישגים צבאיים וביטחוניים), **אל-אח'באר**, 10 באפריל 2014.
- 9 ראו בהקשר זה: אפרים קם, "ציר הרשע בפעולה: איראן מסייעת לסוריה",  
**מבט על**, גיליון 372, 9 באוקטובר 2012, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=1205>  
סיום מלחמת האזרחים בסוריה?", **מבט על**, גיליון 418, 14 באפריל 2013,  
<http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=176>
- 10 עוד על דאע"ש (המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה) ראו:  
James Robbins, "Who are the ISIS militants?," BBC, June 16, 2014,  
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27797667>
- 11 עוד על החזית האסלאמית ומצעה, ראו: ערוץ הטלוויזיה אל-ג'זירה, 7, 23, 26 בנובמבר  
2014; ראו גם: **אל-ספיר**, בירות, 8, 26 בנובמבר 2014;  
"Rise of Islamic Front a disaster for Syria," Al-monitor, December 13, 2013,  
<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/12/syria-lebanon-islamic-front-political-transition-conflict.html#>
- 12 Alexander Dziadosz and Dasha Afanasieva, "Syrian Islamists seize Western-backed  
rebel bases: monitoring group," Reuters, December 7, 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/12/07/us-syria-crisis-fsa-idUSBRE9B607S20131207>
- 13 ביקורת בעיתונות הירדנית על הקיצוניות בסוריה, אתר ממר", 27 באפריל 2014,  
[http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345\\_](http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3622)  
[memri&act=show&dbid=articles&dataid=3622](http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3622)
- 14 על הצהרתו של מייקל מורל ראו:  
"CIA Official Calls Syria Top Threat to U.S. Security," *Wall Street Journal*, August 6,  
2013, [http://online.wsj.com/articles/SB10001424127887323420604578652330222498](http://online.wsj.com/articles/SB10001424127887323420604578652330222498920)  
920
- 15 על ועידות ז'נבה 1 ו-2 ראו: בנדטה ברטי, "בין שיתוק לחוסר-אונים: "ועידת  
ז'נבה 2", **מבט על**, גיליון 509, 24 בינואר 2014, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=6445>